

5.2.4. DŪRINIAI (ARBA SUDURTINIAI ŽODŽIAI)

Dūriniai yra tie žodžiai, kurių darybos pamatas – žodžių junginys. Paprastai jie nagrinėjami atsižvelgiant į tai, iš kurios kalbos dalies yra antrasis dėmuo. Pirmasis dėmuo gali būti kilęs iš įvairių kalbos dalių, antrasis – iš daiktavardžio ir veiksmažodžio. Darybos priemonė – galūnė.

Dūriniai esti su jungiamaisiais balsiais (*grėbliākotis*, *vėjāvaikis*, *galūlaukė*, *darbūymetis*) ir be jų (*gārļavis*, *jūdovarnis*). Jungiamuoju balsiu neina tik balsis *e*.

5.2.4.1. DŪRINIAI SU DAIKTAVARDINIU ANTRUOJU DĒMENIU

Iš daiktavardžio ir daiktavardžio. Pirmoji žodžio dalis apibrėžia antrąją pagal:

1) paskirtį: *arbātžolēs* „žolēs arbatai“, *kiēmsargis* „kiemo sargas“; 2) priklausymą: *avīkailis* „avies kailis“, *dalgiākotis* „dalgio kotas“, *gandrālizdis* „gandro lizdas“; 3) vietą: *alksnīābudē* „alksnių grybas“, *šļauogē*, *takāžolē*; 4) panašumą: *dantīraštis*, *kyliāraštis*, *kārdžuvē*; 5) medžiagą: *egļitvorē*, *lēdkalnis*, *vaīsvynis*; 6) laiką: *naktīpiečiai*, *savāitraštis*, *vasārnamis* ir kt.

Labai mažai šio tipo dūrinių, kurių antrasis dėmuo nusakytų pirmąjį: *gāļamaišis* (: *maīšo gāļas*), *galūgalvis* (: *galvū gāļas*).

Iš būdvardžio ir daiktavardžio: *bendrābutis*, *grēitkelis*, *sēnbernis*. Perkeltinės reikšmės dariniai: *skystaprōtis*, *-ē*, *bukagalvis*, *-ē*, *baltākē* „degtinė“, *šaltanōsiai* „virtiniai su mėlynėmis“.

Iš skaitvardžio ir daiktavardžio: *trītomis*, *trīgrašis*, *vīenkiemis* ir kt. Dūrinio reikšmė natūraliai tolsta nuo darybos pamato reikšmės: *dvīrātis* tai ne *dū rātai*, o ir *šimtākōjis* neturi šimto kojų.

Iš veiksmažodžio ir daiktavardžio. Iš tikrųjų pirmasis dėmuo yra iš dalyvio, kuris (kaip ir būdvardis) turi nusakomąją reikšmę: *apskretkulnis* (: *apskrētusiais kulnāis*) „nešvarus žmogus“, *išverstākis* (: *išverstomis akimis*), *skeltanāgis* (: *skeltaīs nagaīs*), *nuleistapētis*, *atlēpaūsis*, *nepraustabuŋnis* ir kt.

Išrieveksmio ir daiktavardžio: *apliŋkkelis*, *pusiāukelē*, *pusiāužiemis*, *gretasiēnis*, *daūgtaškis*.

Iš įvardžio ir veiksmažodinio daiktavardžio. Dūrinių pirmieji dėmenys yra *savi-*, *sava-*, *kita-*: *savīmeilē*, *savīdrausmē*, *savamōkslis*, *savadaŋbis*, *kitakiŋmis*, *kitataūtis*.

Yra dūrinių, kurių antrojo dėmens galūnė nepakitusi: *savīeiga*, *savīkritika*, *savīveikla*.

5.2.4.2. DŪRINIAI SU VEIKSMAŽODINIU ANTRUOJU DĒMENIU

Iš daiktavardžio ir veiksmažodžio: *auksakalys*, *kaminkrētys*, *šienpjovys*, *badmirys*, *-ē* „mirštantis badu“. Šie žodžiai gali būti dviejų giminių (*juokdarys* ir *juokdarē*), tačiau didžioji jų dalis reiškia asmenis pagal vyrų darbus ir yra tik vyriškosios giminės (*kraitvežys*, *kaminkrētys*). Daiktų ir reiškinių pavadinimai esti tik vienos kurios giminės: *dujōtiekis*, *dūmtraukis*, *kēlrodis*, *laīkrodis*, *galvōsūkis*, *mēšļāvežis*, *saulētekis*.

Su galūne *-a* yra daiktų ir asmenų pavadinimų: *saulēgrāža*, *akīstata*, *žemēvalda*, *kalbōtyra* ir *akīplēša*, *naktībalda*.

Iš skaitvardžio ir veiksmažodžio. Tokių dūrinių nedaug, jie gali būti su galūnėmis *-is*, *-ē*, *-a*: *dvikiŋkis*, *vienkiŋkis*, *vīensēdis*, *pirmāgimis*, *-ē*, *vientūris*, *-ē*; *dvīsēda*, *vienāskaita*, *dvīskaita*.

Iš įvardžio ir veiksmažodžio. Dūriniai su galūnėmis *-is*, *-ē* ir *-a*: *savīžudis*, *-ē*, *savīvartis*, *-ē*, *kitātīkis*, *-ē*; *savīaukla*, *savīgarba*, *savīgyna*, *savīšalpa*, *savījauta*, *savīmyla*. Pavyzdžiai rodo, kad pirmuoju komponentu eina tik dviejų įvardžių kamienai: *kita-* ir *savi-*.

Išrieveksmio ir veiksmažodžio: a) asmenų pavadinimai su galūnėmis *-is*, *-ys*, *-ē*:

gražbyl̃s, -ẽ, naujakur̃s, -ẽ, aiškiareg̃s, -ẽ, garsiakal̃bis, -è, čiãbuvis, -è; b) daiktų ir reiškinių pavadinimai su galūnėmis -is ir -a: kiaurãpūtis, skeĩstraukis; šlãpdriba, plik̃šala, pusiãusvyra, daugiskaita, su galūne -as: naujãdaras.

Kompiuterinis lietuvių kalbos žinynas. Nuo morfologijos iki reikalų raštų, sudarė Petras Kniūkšta, Vilnius: Šviesa, 2004.